

Ansökan om tillstånd enligt miljöbalken för anläggandet av Västlänken och Olskroken planskildhet

Göteborg Stad, Mölndals stad, Västra Götalands län

Bilaga till MKB – Förutsättningar Kulturmiljö

TRV 2016/3151

2016-02-10

Dokumenttitel: Bilaga till MKB – Förutsättningar Kulturmiljö

Författare: Betty-Ann Munkenberg Arkeologerna, Statens historiska museer och Maria Olovsson
Acanthus Arkitektur & Kulturvård

Dokumentdatum: 2016-02-10

Ärendenummer: TRV 2016/3151

Projektchef: Bo Larsson

Kartor: © Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Distributör: Trafikverket, Kruthusgatan 17, 405 33, Göteborg, telefon: 0771-921 921, www.trafikverket.se

Innehållsförteckning

1	Kulturmiljö.....	5
1.1	Riksintresse	5
1.1.1	Göteborgs innerstad (O 2:1–5)	7
1.1.2	Slottsskogen – Botaniska trädgården – Änggården (O2:7).....	7
1.1.3	Norra Guldheden (O2:8)	7
1.1.4	Gårda-Åvägen (O2:4).....	7
1.1.5	Fornlämningar inom riksintresse Göteborgs innerstad	9
1.1.6	Byggnadsminnen	11
1.1.7	Kulturmiljöer med kommunal bevarandestatus	13
1.1.8	Kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden	15
1.2	Värdefull kulturmiljö	17
1.2.1	Befästningen, stadsens grund	18
1.2.2	Nordstaden.....	21
1.2.3	Inom vallgraven	24
1.2.4	Vallgravstråket	28
1.2.5	Hamnstråket	30
1.2.6	Centralen och Drottningtorget.....	32
1.2.7	Stampen, Skansen Lejonet	34
1.2.8	Haga	37
1.2.9	Vasastaden	40
1.2.10	Korsvägen, Lorensberg.....	42
1.2.11	Annedal	44
1.2.12	Johanneberg.....	45
1.2.13	Gårda	47
1.2.14	Bö villastad och Örgryte trädgårdsstad.....	48
1.3	Kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden.....	51
1.3.1	Slottsskogen	51
1.3.2	Kungsparken, Nya allén och Trädgårdsföreningen	51
1.3.3	Tyska kyrkan/Christine kyrka.....	53
1.3.4	Örgryte gamla kyrka.....	54
1.3.5	Bergslagsbanans stationspark.....	54
1.3.6	Haga kyrkoplan	55
1.3.7	Vasagatans allé, Molinsparken samt Vasakyrkan	56
1.3.8	Hvitfeldtsparken/Himlabacken	57
1.3.9	Renströmsparksen.....	58

1.3.10	Johannebergs landeri.....	58
1.3.11	Liseberg	59
2	Källförteckning	61

1 Kulturmiljö

Enligt regeringens tillåtlighetsbeslut för Västlänken (daterat 2014-06-26) ska sex villkor gälla för tillåtligheten. Det första villkoret rör kulturmiljön.

Inför byggandet av Västlänken har arbetet med kulturmiljön förts i linje med regeringens tillåtlighetsvillkor. För att minimera järnvägsbyggnationens negativa konsekvenser på kulturmiljön har samråd hållits med Riksantikvarieämbetet, Göteborgs stad och Länsstyrelsen Västra Götalands läns kulturmiljöenhet.

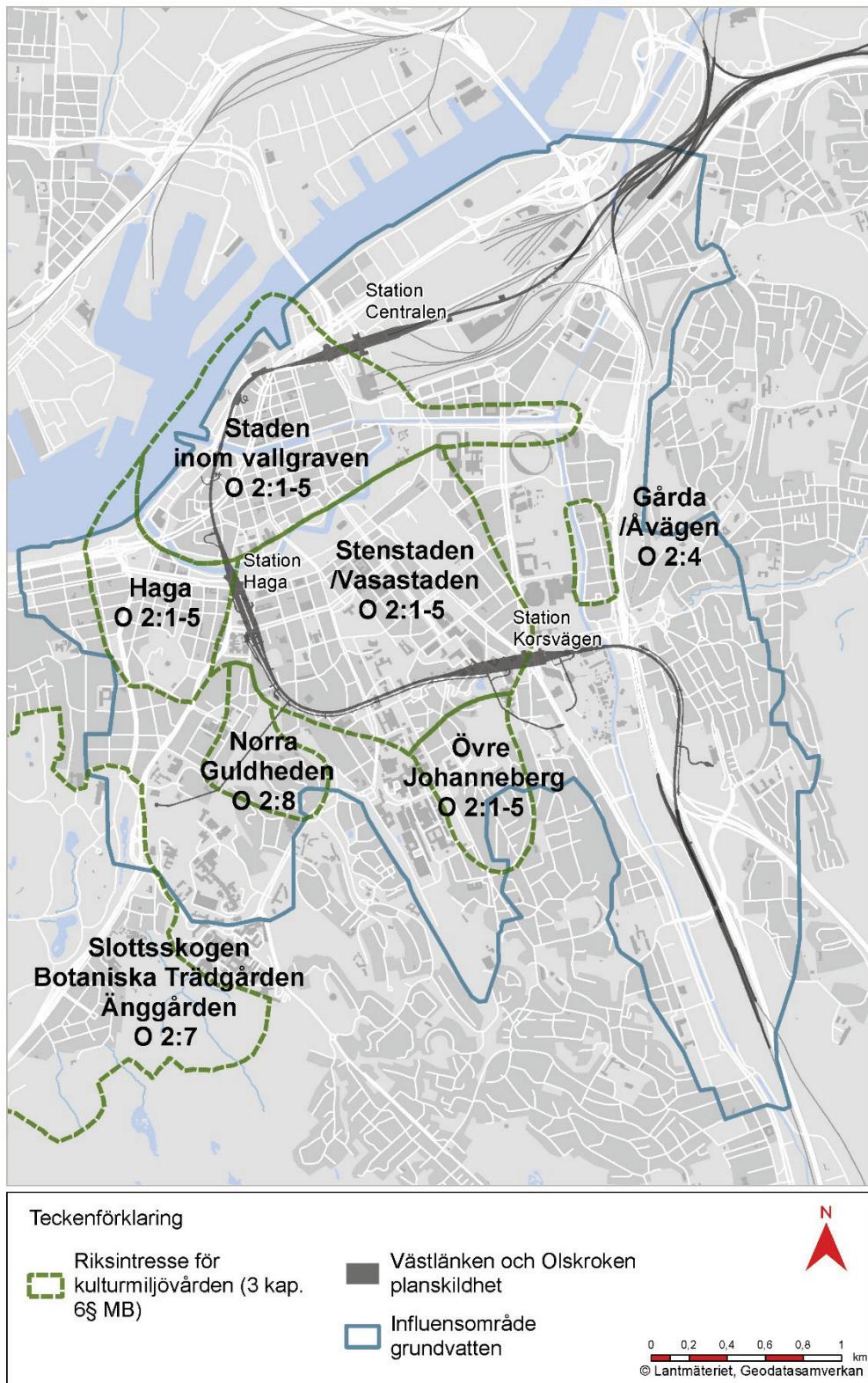
I villkoret står även att berörda fornlämningar så långt som möjligt ska bevaras, synliggöras och införlivas i den nya anläggningen. Trafikverket har tagit fram en handlingsplan för kulturmiljön (Trafikverket 2015 h), med bilagor för fornlämningar (Trafikverket 2015 g), bebyggelse (Trafikverket 2015 c) och det gröna kulturarvet (Trafikverket 2015 d). Handlingsplanen är ett dokument som uppdateras under processen och beskriver hur fornlämningar och byggnader tas om hand och vilka åtgärder som kan förstärka deras värden. Fornlämningarnas bevarande är i prioritet genom hela arbetsprocessen och åtgärder för bevarande, synliggörande och integrering behandlas, förutom i handlingsplanen, även i kontrollprogrammen.

Nedan görs en beskrivning av berörda riksintressen, som följs av en redogörelse av berörda fornlämningar, byggnadsminnen, kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden samt kulturmiljöer ingående i kommunalt bevarandeprogram.

Därefter görs en geografisk genomgång av influensområdet med beskrivningar och värderingar av berörda miljöer, inklusive fornlämningar. De mer detaljerade beskrivningarna av influensområdets kulturmiljövärden i denna bilaga har upprättats för att skapa förståelse för dess omfattning och mångfald som finns i influensområdet. Beskrivningarna baseras på de upprättade fördjupade riksintressebeskrivningarna (Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän 1992) och det kommunala bevarandeprogrammet (Göteborgs stad 2000). I denna bilaga återfinns också de delar som finns redovisade under rubriken ”Förutsättningar” i MKB vilket ska klargöra en sammanhängande bild av de dokumenterade värdena i influensområdet.

1.1 Riksintresse

Inom influensområdet för grundvattenpåverkan finns sju riksintresseområden för kulturmiljövården där fornlämningar också ingår. Dessa är Göteborgs innerstad O 2:1-5 (som inkluderar delområdena Staden inom vallgraven, Stenstaden/Vasastaden, Haga och Övre Johanneberg), Gårda-Åvägen O2:4, Slottsskogen – Botaniska trädgården – Änggården O2:7 och Norra Guldheden O2:8. Riksintresset Göteborgs innerstad O 2:1-5 berörs dessutom genom att schakt kommer att grävas genom Stora Hamnkanalen och Rosenlundskanalen under byggnadstiden. Inom influensområdet ligger även åtta statliga byggnadsminnen, 53 byggnadsminnen enligt tredje kapitlet i kulturmiljölagen (KML), samt 14 kyrkor och begravningsplatser skyddade av fjärde kapitlet i kulturmiljölagen.

Figur 1: Kartan visar riksintressen ($O\ 2:1-5$, $O\ 2:4$, $O\ 2:7$ och $O\ 2:8$) som ligger helt eller delvis inom influensområdet för grundvatten under byggnadstiden och som berörs av de föreslagna sträckningarna för Västlänken och Olskroken planskildhet.

1.1.1 Göteborgs innerstad (O 2:1–5)

Riksintresseområdet omfattar delområdena Staden inom vallgraven, Haga, Stenstaden och Övre Johanneberg (Figur 1) Miljöerna har varierande ålder och karaktär och speglar på olika sätt stadens utveckling från grundandet fram till vår tid, och utgör tillsammans ett intressant kulturhistoriskt arv. Riksintresset motiveras enligt följande :

Storstadsmiljö, formad av funktionen som ”Sveriges port mot väster” och det för sjöfart, handel och försvar strategiska läget vid mynningen av Göta älvs vattensystem. Rikets främsta sjöfartsstad samt residensstad, domkyrko- och universitetsstad, präglad av tre seklers handelsaristokrati. Ett av de fornämsta exemplen på 1600-talets stadsanläggnings- och befästningskonst, och på stadsbyggandet under 1800- och 1900-talen. Den göteborgska byggnadstraditionen med dess olika stadsdelskaraktärer (Skolstad, Universitetsmiljö, Stiftsstad) (Riksantikvarieämbetet 2012).

1.1.2 Slottsskogen – Botaniska trädgården – Änggården (O2:7)

Slottsskogen - Botaniska Trädgården – Änggården är av riksintresse, se Figur 1, med motivering: Vidsträckt park- och rekreativt landskap som visar Slottsskogens utveckling från kunglig djurgård och jaktskydd under Älvsborgs slott, till folklig park i engelsk stil efter inkorporeringen med Göteborg 1868 samt anläggandet av Botaniska trädgården till stadens 300-årsjubileum på Stora Änggårdens ägor, ett av de främsta uttrycken för den göteborgska donationsandan. Många av stadens framgångsrika familjer donerade stora summor och markområden till staden i en filantropisk anda som var gällande i Europa vid tiden (Riksantikvarieämbetet 2012).

1.1.3 Norra Guldheden (O2:8)

Norra Guldheden är av riksintresse, se Figur 1, med motivering: Bostadsområde tillkommet som experimentområde till utställningen ”Bo Bättre“ 1945, som visar 1940- och 50-talens bostadsbyggnadsideal enligt grannskapsplaneringens princip. En viktig förebild till efterkrigstidens bostadsområden som kom att bli förhärskande ideal under lång tid (Riksantikvarieämbetet 2012).

1.1.4 Gårda-Åvägen (O2:4)

Gårda-Åvägen är av riksintresse, se Figur 1, med motivering: Industrimiljö på Mölndalsåns östra strand, med välbevarad fabriks- och bostads-miljö från 1900-talets början, som visar åns betydelse som gammal transportled mellan Mölndals Kvarnby och Göteborgs hamn, vilken gav upphov till omfattande industrietableringar från och med cirka 1880 (Riksantikvarieämbetet 2012).

Faktaruta: Uttryck och karaktärsdrag riksintresse

Göteborgs innerstad O 2:1-5

- 1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad med bevarade delar av stadsbefästningarna, och strax utanför stadskärnan skansarna Lejonet och Kronan.
- 1600-tals stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgraven.
- Den regelbundet planerade förstaden Haga med sin enklare rutnätplan.
- Gatunät, tomtstruktur, bevarade och igenfyllda hamnkanaler.
- De solida köpmanshus av tegel som tillkom efter bränderna vid 1700-talets mitt.
- Karakturen hos ”Hamngatorna” med de trånga bakgatorna, med huvudsakligen 2-3 våningshus.
- Spridda rester av donationsjordarnas landerier.
- Det tidiga 1800-talets stadsnydaning med stadsarkitekt Carl W. Carlbergs nyklassicistiska stenstad inom vallgraven.
- Hamn-, sjöfarts- och handelsstaden med hamnanläggningar och bebyggelse från skilda tider, som visar hur kanalernas ursprungligen slutna innerhamnar från och med 1840-talet ersattes av älvdalenens djuphamn, och affärslivets utveckling från de gamla patricierhusen till varuhus och saluhallar.
- Kajer och sjöfartsanknuten bebyggelse som före detta ostindiska kompaniet och andra gamla handelshus kring Stora Hamnkanalen, kontor och magasin för handelsfirmor och rederier mot älven. Banker och försäkringsbolag vid Hamngatorna samt bostäder för olika sociala skikt.
- Cityomvandlingen med handels om- och nybygnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn.
- Det monstrena Vasastaden – Lorensberg – Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslikta ”parkkvarteren” och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen.
- Längs vallgravens insida, kajgator, platser och salutorg och längs vallgravens utsida parker och gränsboulevarden Nya Allén.
- Mönstergilla arbetarbostäder i tegel i Haga och Annedal och traditionella trähus blandade med stadsmässiga landshövdingehus. 1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden, med de inledande decenniernas terränganpassade, oregelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden.
- Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner och Lorensbergs villastad. Bostadsbebyggelsen för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv.

Gårda O 2:4

- Mölndalsån med kajgatan Åvägen, fabriksbygnader av trä och tegel i 2-4 våningar – de större anläggningarna med anspråksfull arkitektur, bland annat tegelmönstring och höga fönster med rikt spröjsverk.
- Landshövdingehusen närmast söder om fabrikskvarteren visar den för ”Gårda fabriks- och arbetarsamhälle” typiska tätanordningen av arbetsplatser och bostäder.

Slottsskogen m.m. O 2:7

- Naturpräglade partier med ömsom kala och ömsom ljungklädda eller skogiga bergåsar och mellanliggande lövskogsälder, mossar, bäckraviner och öppna fält.
- Spår av Älvborgs tidigare slottsdomäner, som Slottsskogsgatan (den medeltida vägen till Älvborgs slott), från kronans vildskog härrörande bestånd av ek och bok samt vägar genom det gamla Majorna vilka idag ingår i parkens vägssystem.
- Planmönster, anläggningar och bygnader från Slottsparken tillkomsttid som gångstigar, fågeldammar, djurhagar, serveringar, de tre landskapsstugorna, trädgårdsmästarbostaden, polisvaktkontoret och två vaktstugor av trä.

Norra Guldheden O 2:8

- Den naturanpassade planen från 1944 med tre sammankopplade ringvägar som mjukt följer terrängen.
- Den glest grupperade bebyggelsen med omväxlande korta trevånings lamellhus och sjuvånings punkthus, i en omgivning av karga klippor och grönska.
- Siluetten med ”borgtorn” på bergskammen ovanför det centrala Göteborg som ett karaktäristiskt landmärke i stadsbilden.
- Bebyggelsens gestaltningsmässiga utformning med fasadernas tegelarkitektur, enkla, skuggfångande detaljer.
- Strukturen av familjelägenheter med barnstuga mitt i området och anslutande centrumsläggning för social och kommersiell service – ett kringbyggt torg med låga putsade butikslängor och smålägenheter som ursprungligen var avsedda för hembiträden samt ett sjuvånings kollektivhus med anslutande f.d. restaurangbyggnad.

Figur 2: Närmare beskrivning av uttryck och karaktärsdrag för berörda riksintresseområden.

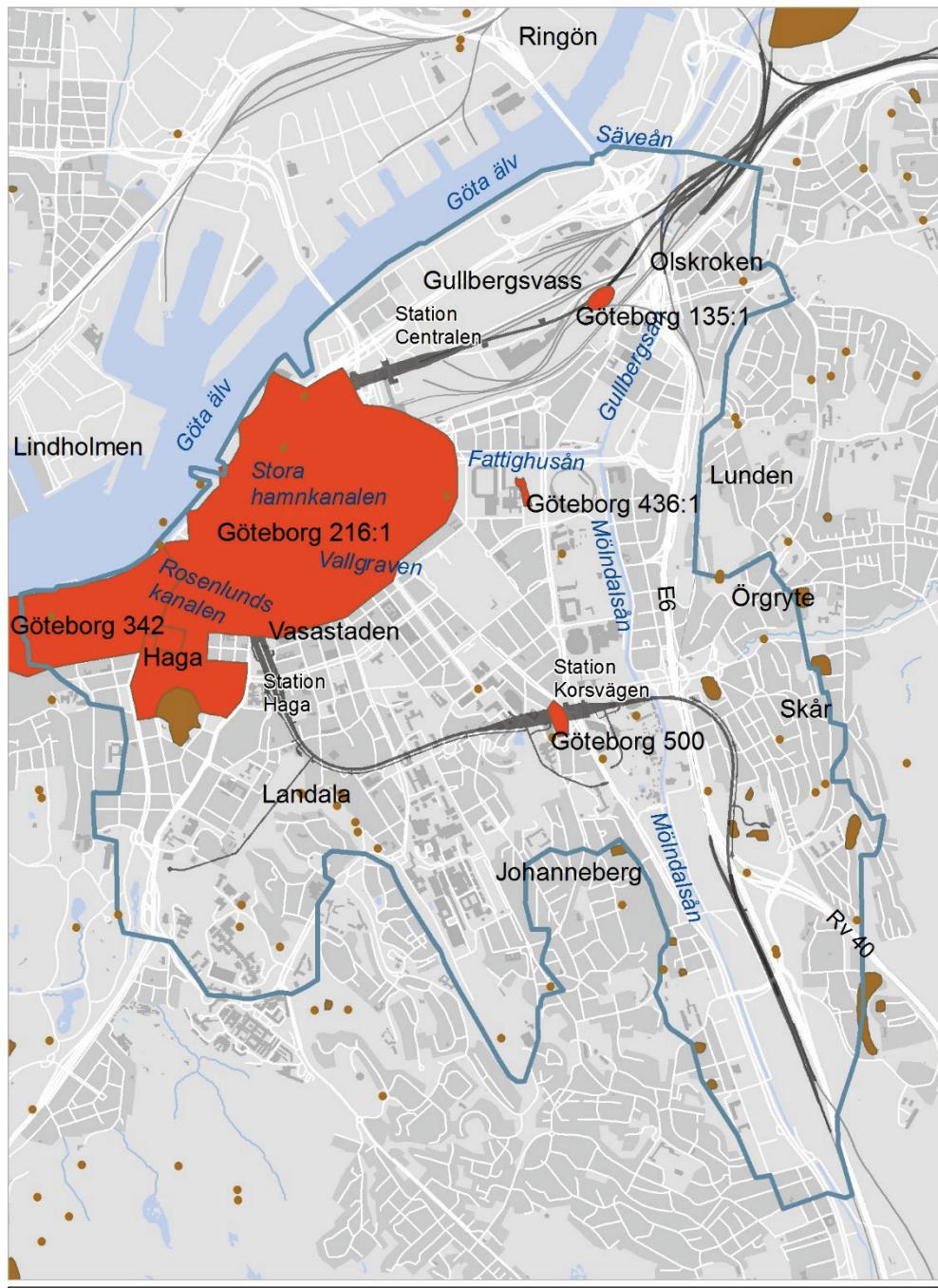
1.1.5 Fornlämningar inom riksintresse Göteborgs innerstad

Av de fornlämningar som tillhör eller ligger i direkt anslutning till riksintresset och kan komma att beröras av Västlänken är det främst fem stycken som är av sådan art att de kan komma att ta skada av ändrade grundvattenförhållanden, vibrationer eller kompaktering.

Fornlämningarna utgörs till stor del av konstruktioner av och/eller kulturlager innehållande organiskt material. De berörda fornlämningarna har RAÄ-nummer och beteckningar:

- Göteborg 216:1, befästningsanläggningar och stads Lager
- Göteborg 342, stads Lager
- Göteborg 135:1, skansen Lejonet och Gullberg
- Göteborg 436:1, Garnisonens begravningsplats
- Göteborg 500, Johannebergs landeris trädgård och park

En arkivgenomgång av tidigare utförda arkeologiska undersökningar inom fornlämningarna har visat att kvaliteten på stadsLAGren varierar. Genom analysen av undersökta ytor har olika delar inom fornlämningarna riskbedömts.

Teckenförklaring

- Västlänken och Olskroken
planskildhet
- Fornlämningar (2 kap KML)
- Fornlämningar (2 kap KML)
- Influensområde
grundvatten

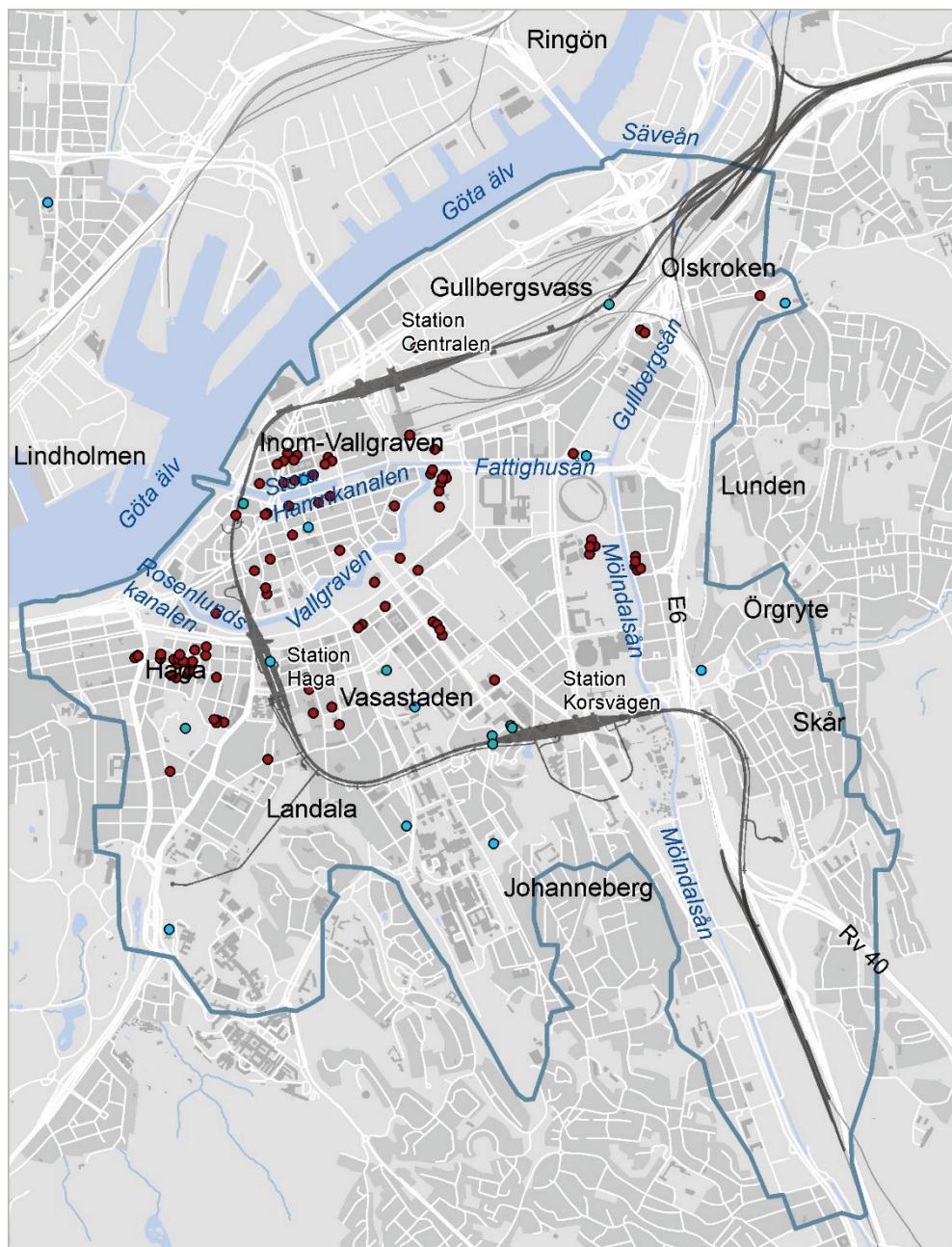

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1 km
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Figur 3: Fornlämningar inom influensområdet. Fornlämningar känsliga för ändrade vattenförhållanden redovisas tegelröda, övriga kända fornlämningar är brunmarkerade. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kapitel.

1.1.6 Byggnadsminnen

Inom riksintresseområdena, samt i det övriga influensområdet, finns ett stort antal byggnadsminnen, kyrkliga byggnadsminnen, och statliga byggnadsminnen som kan komma att beröras av Västlänken. Flera av dessa utgör en central del av de kulturhistoriska värden som avses i riksintresseområdena. För byggnadernas placering se Figur 4.

Teckenförklaring

- Kyrkliga kulturminalen
(4 kap. KML)
- Statliga byggnadsminalen
(FSBM)
- Enskilda byggnadsminalen
(3 kap. KML)

- Västlänken och Olskroken
planskildhet
- Influensområde
grundvatten

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1 km
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Figur 4: Kartillustration över byggnadsminalen, kyrkliga byggnadsminalen och statliga byggnadsminalen i influensområdet.

1.1.7 Kulturmiljöer med kommunal bevarandestatus

En stor del av bebyggelsen och parkerna inom influensområdet för grundvatten ingår i Göteborgs stads kommunala bevarandeprogram för kulturhistorisk värdefull bebyggelse (Göteborgs kommun, 2000). Byggnaderna och miljöerna är utpekade som kulturhistoriskt värdefulla utifrån ett lokalhistoriskt perspektiv.

Omnämnda byggnader har ett kulturhistoriskt värde och de omfattas av 8 kap. 13§ plan- och bygglagen vilket innebär att byggnaderna inte får förvanskas. I Figur 5 visas områden med kommunal bevarandestatus.

Teckenförklaring

Göteborgs kommunala
bevarandeprogram (8 kap.
PBL)

Västlänken och Olskroken
planskildhet

Influensområde
grundvatten

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1 km
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Figur 5: Sammanställning av kulturhistoriskt värdefulla områden med kommunal bevarandestatus inom influensområdet där riskobjekt finns för grundvattenpåverkan. Områdena redovisas i ”Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg, ett program för bevarande” Göteborgs stad 2000.

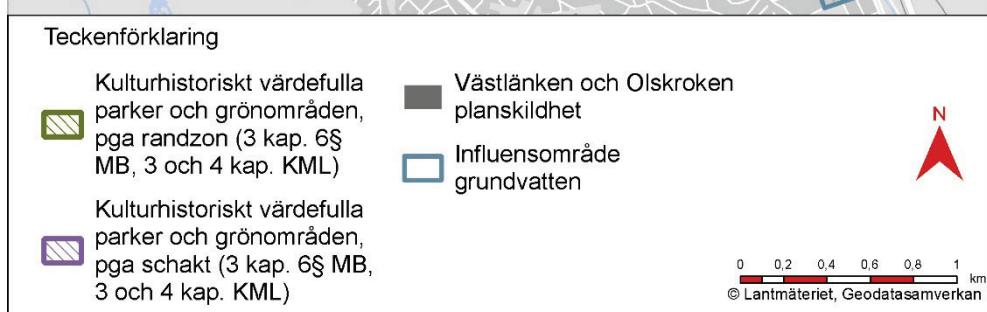
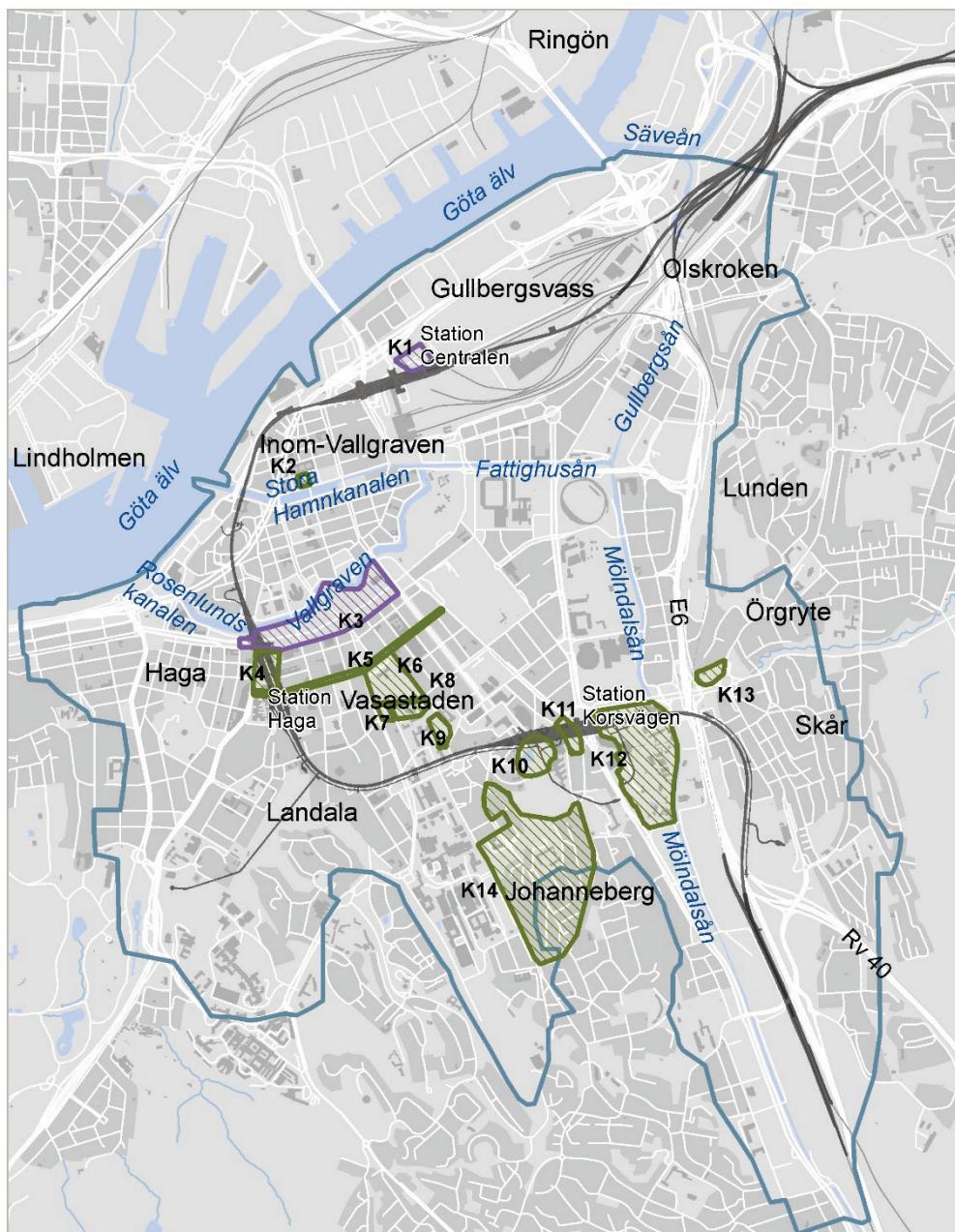
1.1.8 Kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden

Inom influensområdet för grundvatten finns betydande kulturhistoriska värden i form av parker och grönområden (grönområdenas biologiska förutsättningar behandlas i MKB, avsnitt 5.6 Naturmiljö och Ytvatten). För att säkerställa de kulturhistoriska värdena har en utredning utförts som identifierar de kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden som skulle kunna påverkas av en grundvattennivåsinkning, Underlagsrapport - PM Kulturhistoriskt värdefulla riskobjekt- parker och grönområden (Trafikverket, 2015 a)

En grundvattensänkning innebär att mängden växttillgängligt vatten kan minska i de översta markskiktten. De undre magasinen i jord kan stå i direkt kontakt med växttillgängligt vatten endast där täckande lerlager saknas och där grundvattennivåerna är ytliga. De områden där detta förekommer är framför allt i grundvattenmagasinens randzoner vid gräns mot berg- och moränområden. Riskobjekt har definierats som parker och grönområden som sammanfaller med randzoner inom influensområdet.

Med utgångspunkt i randzonerna har parker och grönområden med kulturhistoriska värden identifierats. Urvalet av riskobjekt har även kompletterats med två områden som ligger i nära anslutning till byggschakt, Bergslagsbanans stationspark och Kungsparken/Nya Allén, då det även där finns en förhöjd risk för grundvattenpåverkan på vegetation. De lagskydd som har beaktats är miljöbalkens bestämmelser om riksintressen (6 kap. 3§ MB) samt kulturmiljölagens bestämmelser om byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen (3 och 4 kap. KML).

Riskobjektens jordlageruppgnaden har utvärderats genom analys av sonderingar i de övre marklagren samt genom kompletterande jordartskartering. Utvärderingen har gett ytterligare kunskap om risken för minskat växttillgängligt vatten och ett antal objekt har på dessa grunder kunnat avgränsas bort. De parker och grönområden som kvarstår som riskobjekt är sammanfattade i Tabell 1 och illustrerade i Figur 6. Det ursprungliga urvalet av riskobjekt återfinns beskrivna i ovannämnda underlagsrapport.

Figur 6: Riskobjekt kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden. Objektnamn redovisas i Tabell 1.

Tabell 1: Riskobjekt kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden. Urvalet kommer från PM hydrogeologi där även objekt som inte bedöms påverkas redovisas. Objektnumren visas geografiskt i Figur 6.

Nr	Objekt
K1	Bergslagsbanans stationspark
K2	Christinae kyrka/Tyska kyrkan
K3	Kungsparken och Nya allén
K4	Haga kyrkoplan
K5	Vasagatans allé
K6	Vasaparken
K7	Molinsparken
K8	Kyrkotomt Vasakyrkan
K9	Hvitfeldtsparken/Himlabacken
K10	Renströmsparken
K11	Johannebergs landeri
K12	Liseberg
K13	Örgryte gamla kyrkogård
K14	Övre Johanneberg

1.2 Värdefull kulturmiljö

Nedan följer beskrivningar av miljöer inom influensområdet med höga kulturhistoriska värden som är värdebärande för riksintresset för kulturmiljövård. Influensområdet för grundvattenpåverkan är vidsträckt, och beskrivningen för förutsättningarna för kulturmiljön är därför indelade i geografiska områden. Dessa geografiskt avgränsade kulturmiljöer innehåller fornlämningar och byggnader som är identifierade i Underlagsrapport – PM kulturhistoriskt värdefulla riskobjekt – bebyggelse (Trafikverket, 2016). Eftersom beskrivningarna följer riskobjekten kommer även områden med kulturmiljövärden av kommunal bevarandestatus att beskrivas. Inom influensområdet finns också kulturhistoriskt värdefulla parker och grönområden, de som är identifierade som riskobjekt (Trafikverket 2015a), dessa beskrivs i avsnitt 1.3.